

Dávid Gyula

Új időszámítás kezdete a hazai magyar néprajzi könyvkiadásban (A Kriterion Könyvkiadó első éve)

Aki a Kriterion Könyvkiadó első évi – még 1969-ben, Editura pentru Literatură embléma alatt kiadott – nyomtatott tervét ma kézbe veszi, meglepődhet a *Népköltészet* – néprajz fejezetbe sorolt címek gazdagságán. A nyomtatott terv 11 címet tartalmaz (*Kalotaszegi népdalok* Almási István gondozásában, Bálint András: *Barcasági csángó magyarok*, Faragó József: *Baka András tréfabeszédei*, Horger Antal: *Hétfalusi csángó népmesék*, Horváth István: *Magyarozdi toronyaljja*, Kós Károly: *Néprajzi tanulmányok*, Kós Károly – Nagy Jenő – Szentimrei Judit: *Szilágysági magyar népművészet*, Nagy Olga – Vöő Gabriella: *Görgényüvegcsúri népmesék*, Banner Zoltán: *Újraéledő népművészet*, Jagamas János – Benkő András – Lakatos István: *Seprődi János hagyatéka*, Olosz Katalin: *Magyar népmesék*). Az én tervpéldányomban még be van írva Seres Andrásról a *Hétfalusi csángó gyűjtés* és Kallós Zoltántól a *Balladák könyve*. Egy év végi összefoglaló jelentés¹ szerint ezeken kívül megfordult még a kolozsvári szerkesztőségben Imets Dénes csíki népdal- és balladagyűjtése, Duka János székely anekdotáskönyve, Vasas Samu kalotaszegi népszokásgyűjtése, Szabó Judit gernyeszei és Szabó Géza magyarkiskapusi népmese gyűjtése, és oda került a Folklór Intézet erdélyi gyűjtéseinek legjavából Faragó József és Jagamas János által kiválogatott *350 romániai magyar népdal* és Orbán Balázs művének, *A Székelyföld leírásának* néprajzi szövegeiből szerkesztett kötet. Ez utóbbi kettőt az 1950-es évek végén állította le és tétette félre a kiadói főigazgatóság, az akkori „ideológiai megszorítások” hullámában.

Összesen 20 kézirat – egyetlen esztendő ajánlata. Tiszteletre méltó szám ez még akkor is, ha hozzátesszük, hogy a húszból négy (tehát 1/5-e)

¹ Évi összesítő jelentés 1970. dec. 31-i keltezéssel a Kriterion Könyvkiadó kolozsvári szerkesztőségének irattárában a Szabédi Házban. (Levelezés, 1. Dosszié.)

sohasem jelent meg azóta, s a felsoroltak megjelenési dátuma is kihúzó-dott esetenként 1984-85-ig.

A romániai magyar könyvkiadás kutatójának azonban magyarázatot kell találnia erre a kínálat-dömpingre. És a magyarázatnál két döntő tényező jöhet számításba.

Az egyik egy kiadó-taktikai: az 1969-es év elejétől kezdve nyílt titok volt, hogy az állam- és pártvezetés (nem a kulturális kormányzat, hiszen az ebben az esetben csak végrehajtó volt) a teljes romániai könyvkiadórendszer átalakítására készül, s annak keretében valószínűleg sikerül keresztülvinni a magyar szakértelmiségnek azt a régi óhaját, hogy jöjjön létre egy önálló magyar (vagy nemzetiségi) könyvkiadó. Ennek igénye már 1956-ban elhangzott², aztán a visszarendeződés éveiben lekerült napirendről, majd a Ceaușescu-féle nyitás hullámában, egy 1968 nyári értelmiségi találkozó alkalmával³ újra felvetésre került. Az Irodalmi Kiadó magyar szerkesztője, Bodor Pál akkori vezetésével erre a döntésre készülve állt össze 1969 folyamán az említett kiadói terv, vagy inkább kézirat- és javaslatleltár. (Ebben egyébként a teljes magyar könyvkiadót az említett nyomtatott terv szerint 250 cím volt.)

Az új nemzetiségi kiadó létrehozására irányuló szándék 1969 végén törvényerőre emelkedett, s a Kriterion első könyvei már 1970 tavaszán ki is kerültek a könyvterjesztő hálózatba.

A fent felsorakoztatott impozáns címlistának azonban van egy másik – távolabbi – magyarázata is. A népköltészeti és népművészeti gyűjtő-

² A kolozsvári és marosvásárhelyi írók és az RMP KB két kiküldöttje, Miron Constantinescu és Fazakas János 1956. szept. 29–30-i találkozásáról készült jegyzőkönyvet kiadta Benkő Levente 2007. A találkozó során a felszólalók közül többen is felvetették ezt az igényt, de a magyar forradalom leverését követő időkben csak 1960-ban került sor arra, hogy a legfelső pártvezetés a témát elövegye. Domokos Géza akkor kapott megbízást egy nemzetiségi könyvkiadó tervezetének kidolgozására. Végül az egész kérdés az 1969-es általános kiadói átszervezés keretében oldódott meg a Kriterion létrehozásával. (Vö. *Romániai magyar irodalmi lexikon* „Kriterion” és „könyvkiadás” szócikkeit a 3. kötetben, 1994. 209–224, 270–281.)

³ A romániai magyar értelmiségiek egy csoportjának találkozója N. Ceaușescuval. Bukarest, 1968. június. Vö. Novák Csaba Zoltán: A „nyitás” éve, 1968. A romániai magyar értelmiségiek találkozója Nicolae Ceaușescuval. *Múltunk*. 2008/2. 229–264. A találkozó után a legfelső pártszervek számára összeállított problémakatalógusban a „Kérések a könyvkiadással kapcsolatban” a III. fejezet 1. pontjában ez áll: „Kérelmezték egy, az együtt élő nemzetiségek számára létrehozandó könyvkiadót és a kisebbségek nyelvén kiadott könyvek számának növelését.” A feladatokat részletező hasámban pedig: „A kiadási hálózat fejlesztéséről készülni fog egy tanulmány, amelyben helyet kap a nemzetiségi nyelvű könyvek terjesztésének /!/ kérdése is. Az irodalmi és ifjúsági könyvkiadók a piaci igényeknek megfelelően növelni fogják a példányszámokat.” (i. h. 256–257).

kutató munka kiváló két világháború közötti hagyományokat folytatva a bukaresti Folklor Intézet 1949-ben létrehozott kolozsvári Folklor Osztálya keretében évtizedek óta folyt, s a *Romániai magyar irodalmi lexikon*ban olvasható adat szerint archívumában 1977-ben 723 helységből kb. 130 000 népköltési alkotást őrzött.⁴ E mögött az anyag mögött kutatók tucatja állt, s amikor egyik-másik állami kiadó magyar szerkesztősége keresztül tudta vinni a megjelenést, szórványosan meg is jelent belőlük egy-egy kötet (mint például az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadónál 1955-ben a Jagamas János, Faragó József és Szegő Júlia gondozta *Moldvai csángó népdalok és népballadák*). A többi, a kiadás minden reménye nélkül, ott várta a jobb idők eljöttét gyűjtője szekrényében.

Ezek a „jobb idők” látszottak az égbolton a Kriterion megszületésével.

A Kriterion bukaresti és kolozsvári magyar szerkesztősége – bár nem volt szakmailag felkészülve ekkora és ilyen szerteágazó műfajú, tematikájú kézirat megszerkesztésére és kiadói előkészítésére –, a feladat újdonságának mámorában állt be a munkába.⁵ S igen jelentős segítséget kapott a néprajzos-folklorista szakmától is, azoktól a lektoroktól, akik a maguk szakmai tekintélyével odaálltak a kiadói lektor mellé és segítettek a döntést, vagy az alapjában kiadásra érdemes művek útjának egyengetését a könyvvé válás felé. A Kriterionnak a diktatúra alatti két évtizedére ma visszatekintve, a megjelent (ma olykor elképzelhetetlen példányszámú) kötetek sokaságán⁶ kívül, felmérhetetlen érdeme volt, hogy sikerült maga

⁴ Lásd a *folklor* címszót a *RMIL*. I. kötetében, 1981. 606.

⁵ A néprajzi és folklorikötetek egyetlen szakképzett szerkesztője a Kriterionnál Salamon Anikó volt 1973–1975 között külső, 1975-től haláláig belső munkatársként. A folklorikötetek legnagyobb részét 1981-től Szabó Zsolt, a néprajzi köteteket 1970-től V. András János szerkesztette.

⁶ Az 1970-es évben megjelent 5 kötet összpéldányszáma 18 750 volt; a későbbi évekből néhány kiugró példányszám: Ráduly János: *Kibédi népballadák* (1975 – 13 700 példány), Kriza János: *Vadrózsák* (1975–1976 – 28 700 példány), Haáz Sándor – Cs. Gergely Gizella: *Udvarhelyi varrottások* (1976–1977 – 22 500 példány), Faragó József – Nagy Jenő – Vámszer Géza: *Kalotaszegi magyar népviselet* (1977 – 16.400 példány), Kós Károly – Nagy Jenő – Szentimrei Judit: *Kis-Küküllő-vidéki magyar népművészet* (1978 – 14 500 pld), Sinkó-Kalló Katalin: *Kalotaszegi nagyírást* (1980 – 17 500 példány). Az 1980-as években, egyebekkel együtt, a néprajzi/népköltészeti kiadványok példányszámát is elérte a megszerzés: az 1983–1989 között megjelent összesen 17 kötet összpéldányszáma – két kivételes esetet (Imreh Lajos – Vőő Gabriella: *Sáska sógor*. Székely anekdoták. 1985 – 50 000 példány; Kriza János: *Adomák és tanítómesék*. 1988 – 27 000 példány) leszámítva 95 510 – azaz átlag 6340 – példány.

mellé állítania – és nem csak a néprajz és folklór területén, hanem másutt is – egy olyan szakembergárdát, amely mintegy láthatatlan tudományos műhely biztosítója volt magának a kiadói munkának.

A kiadó számára biztosított anyagi keret, a nyomdatér nyilván jóval szűkebb volt, s menet közben bebizonyosodott, hogy a könyvterjesztés felvevő piaca is korlátozott. Így érthető, hogy az 1970-es évben összesen öt népköltészet-tematikájú könyv jelent meg a Kriterion emblémájával: Kallós Zoltántól a *Balladák könyve*, Balla Tamás magyardécesei, illetve Horváth István magyarórdi népmeseegyűjtése *Fehér virág és fehér virágszál*, illetve *Egy gyöngyszem, két gyöngyszem* címmel, ezeken kívül a Szabó T. Attila gondozta klasszikus virágének-válogatás, a *Haja, haja virágom...* utánnomása és immár hatodik kiadásban a *Farkas-barkas...*, a Faragó József válogatta nagyszerű magyar népmeseegyűjtemény.

Az első év terméséből kétségtelenül a legjelentősebb a *Balladák könyve* volt. A Folklór Intézeti gyűjtéshez viszonyítva is, a moldvai és gyimesi csángó, a mezőségi és kalotaszegi balladaköltészetnek olyan mélyrétegét tárta fel (50 településről), ami revelációként hatott már a kézirattal való munka során is. Kallós Zoltánnak ez a könyve azóta számtalan kiadásban jelent meg, nem az én tisztem méltatni akár a kötetet, akár annak létrehozóját. Inkább azt szeretném felidézni – előkeresve a könyv előkészületeire vonatkozólag a Kriterion irattárában fennmaradt dokumentumokat⁷ –, hogy miképpen is született meg ez a könyv. Talán azok számára is érdekes lehet, akik egyébként távol állnak a könyvcsinálás mesterségétől.

A kézirat jóval a Kriterion megszületése előtt, 1969-ben bekerült az akkor még Irodalmi Könyvkiadó kolozsvári szerkesztőségébe. Amikor 1970 januárjában első feladataim egyikeként a kezembe kaptam, már rég ott volt mellette Jagamas János és Szabó T. Attila szakvéleménye (akkoriban egy kiadónak volt pénze arra, hogy szaklektorokat kérjen fel egy-egy kézirat elbírálásához – sőt a felettes hatóság kimondottan jó néven vette, ha a szerkesztő összesítő lektori véleményét a szakma értékelésével is megtámogatta). 1970. január végén történt döntés arról, hogy felkérjük Szabó T. Attilát egy bevezető tanulmány megírására és a balladákhoz

⁷ Az 1970. január 22-én kelt, Domokos Gézának Bukarestbe címzett levél a Kriterion irattárában (Szabédi Ház).

fűződő – Kallós által egyébként beadott – jegyzetek szakmai igények szerinti véglegesítésére.⁸

A kézirat 1970. május 12-én ment fel nyomdakészen Bukarestbe, ahol várt reá még egy ellenőrző főszerkesztői olvasás, majd a cenzúra (amely akkor még nem szégyellte magát a saját nevén nevezni).

Közben azonban a balladaanyag rendkívülisége a könyvtervező kollégákat, Bálint Lajos műszaki szerkesztőt és Deák Ferenc grafikus-könyvtervezőt is megihlette, s döntés született arra nézve, hogy igyekezzenek ezt a könyv külsejében is kifejezésre juttatni. A könyv vászonkötést kapott, s megkerestünk néhány magyarnagykapusi asszonyt, akik vállalták, hogy a sepsiszentgyörgyi textilgyárban külön erre a célra szótt és a kötészeti felhasználásra alkalmassá tett, méretre szabott vászonra a kiválasztott írásos mintát piros vagy kék cérnával kivarriják.⁹ A könyv végső példányszáma 2800 lett, 1971-ben – amikorra a magyarországi rendelés is megérkezett – még készült egy utánnymás, 6900 példány.

A kiadás érdekessége, hogy a könyv végére román és angol nyelvű ismertetés mellé harmadiknak orosz nyelvű is került.¹⁰ A nyomdakész kézirat mellett 162 kotta volt – ezeket zeneileg az eredeti magnófelvételekről Jagamas János ellenőrizte. A levelezésből kiderül, hogy az eredeti elképzelés szerint az énekesekkel készült fényképek is megjelentek volna a kötetben, a jóváhagyásra is felküldött 14 fotót azonban hiába keresné az olvasó a megjelent kötetben. Emlékezetem szerint a könyvtervező Deák Ferenc döntött úgy, hogy nem illenek össze a varrott vászonkötéssel.

⁸ A szerkesztés időszakából – túl a Kallós Zoltánnal való munkán – van még egy személyes emlékem is. Szabó T. Attila nekem annak idején tanárom volt a Bolyain, s az egyetem akkor legrettegettebb vizsgáztatói közé tartozott (Gaál Gábor volt a másik, a matematikus Borbély Samu a harmadik és az állatlélektani kísérleteiről híres Zörgő Benjamin a negyedik). Történeti alak – és mondatból engem is őszre tanácsolt – persze ennek volt egy személyes oka is: ő annak idején teológiát is végzett, néhány évvel édesapám alatt, s amikor kiderítette, hogy ki fia vagyok, azt mondta: „Kolléga úr, nem akarom elrontani az indexét, jöjjön vissza szeptemberben.” Csak azért iktattam közbe ezt a történetet, mert hozzá tartozik a helyzethez, amelyben én a Kallós-kötethez írott bevezető tanulmányára és jegyzeteire vonatkozó észrevételeimmel nagy elfogódottan előálltam. Zavaromat látva ezt mondta: „Mondja csak kolléga, én hálás vagyok minden észrevételért, amit a könyv megjelenése előtt kapok – legfeljebb nem fogadom el.”

⁹ Egy október 14-én kelt levél arról szól, hogy már elkészült és átvételre került 800 darab kivarrott borítóvászon (Kritérion irattár a Szabédi Házban).

¹⁰ Ennek magyar alapszövege május 23-án ment fel Bukarestbe, a fordítások pedig szeptember 3-án.

Az 1971-es utánnomás csak az első jele volt a sikernek: 1973-ban, 1974-ben és 1977-ben három kiadást is készített belőle az Európa Könyvkiadó.

És ami még fontosabb volt: Kallós Zoltán számára a siker – annyi korábbi hányattatás és szakmai mellőzés után – bátorítást jelentett az elkövetkezőkre: az 1971-es kiadói tervben már ott szerepelt következő kötete, a Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa repertoárját tartalmazó *Új guzsalyam mellett* (abban az évben 6800 példányban), s az 1975-ös tervbe bekerült egy újabb kézírata, amely moldvai csángó keserveseket tartalmazott volna. Ekkor azonban a belügyi szervek nemtelen hajszát indítottak Kallós ellen. Egy Domokos Géza megfigyelési dossziéjában található, 1975-ös összegező jelentésben¹¹ azzal vádolják a Kriterion igazgatóját, hogy Gálfalvi Zsolttal együtt a legfelső pártvezetéshez kíván fordulni Kallós Zoltán védelmében, mondván, hogy az ő elítélése érintheti Románia és egyes nyugati államok nemzetközi kapcsolatát, mivel a vád, amivel illeték, egyes nyugati államokban nem tartozik a büntetendő cselekmények közé. Kallós letartóztatása után egyébként a Kriterion kolozsvári szerkesztőségének vezetője maga keresett védőügyvédet számára, akit ellátott megfelelő dokumentációval, így csatolódott a védőügyvéd beadványaihoz Mihai Popnak, a bukaresti Folklor Intézet akkori igazgatójának a *Scînteia*-ban, a központi pártlapban megjelent – Domokos Géza felkérésére írt – cikke (1970. dec. 16.).¹² Ez a taktikai megoldás egyébként nem az egyedüli volt a Kriterion történetében. Hasonló *Scînteia*-cikkkel próbálták kimozdítani a holtpontról a cenzúra által leállítatott moldvai csángó nyelvjárási atlasz kiadását – sajnos azon alkalommal eredménytelenül.

A tárgyi néprajz körébe eső kötetek: ifj. dr. Kós Károly néprajzi tanulmányai, a Nagy Jenővel és Szentimrei Judittal együtt előkészített *Szilágy-sági magyar népművészet* csak a következő években kerülnek kiadásra, ezt azonban nem csak a szerkesztőség teljesítőképesége, hanem a kéziratok állapota is magyarázza. Ezek a néprajzi kötetek aztán a bukaresti

¹¹ A jelentés kelte 1975. október 20. (Arhiva Fond Informativ, Dosar nr. CNSAS 236943. I. köt. 4. rv. lap.) A vád szerint „bizonytalan magatartást tanúsít pártunk és államunk politikájának egyes aspektusaival szemben”.

¹² Az ügyben összegyűjtött és beadott sajtóvisszhangban van még a *Balladák könyvéről* Ortutay Gyula (*Népszabadság*, 1971. nov. 14), Antal Árpád (*A Hét*, 1971. jan. 8), Almási István (*A Hét*, 1971. ápr. 23), Ruffy Péter (*Magyar Nemzet*, 1971. nov. 7), Szilágyi Júlia (*A Hét*, 1971. jan. 8), az *Új guzsalyam mellett* c. kötetről Beke György (*Falvak Dolgozó Népe*, 1973. máj. 24), Kiss Dénes (*Népszava*, 1973. okt. 6), Salamon Anikó (*Utunk*, 1973. nov. 9), Szokolczay Lajos (*Élet és Irodalom*, 1973. aug. 4), Szócs István (*Előre*, 1973. ápr. 28) méltató kritikája.

szerkesztőségben, a *Művelődéstől* a Kriterionhoz átjött V. András János szerkesztői keze alatt nyerik el végső formájukat, s az előbbi 1972-ben, az utóbbi 1974-ben kerül a könyvesboltokba, Banner Zoltán végül *Csillagfaragók* címet nyert kötetével, a Kemény Zsigmond Társaság 1898-as pályázatára készült Udvarhelyszéki gyűjtés Olosz Katalin által sajtó alá rendezett kiadásával (*A kecskés ember*) és a Seprődi János hagyatékát közkinccsé tevő és szakszerűen értékelő Benkő András, Jagamas János és Lakatos István nevéhez fűződő kiadvánnyal együtt.¹³

Az első Kriterion-év azonban nem csak a kiadás, hanem az alapozás éve is volt. Akkor, 1970 őszén kerül sor a Kriterion kolozsvári szerkesztőinek kezdeményezése nyomán arra a társadalom- és természettudományok teljes körére kiterjedő konzultációra¹⁴, amelyben a néprajzi-népköltészeti kutatások és a várható kéziratok állásáról a következőket olvashatjuk: „Az Akadémiai Kiadó 50-es évek-beli kezdeményezésére beindult a romániai magyar népművészet monografikus feldolgozása. Mire az anyagok elkészültek, az Akadémiai Kiadó már csak román nyelven lett volna hajlandó kiadni őket. Megkezdődött tehát az anyagok vándorlása: egy megegyezés szerint az Irodalmi Kiadótól a Dacia vállalta volna át az egész feladatot.¹⁵ A kötetek – folytatódik a beszámoló – 200-300 oldal terjedelműek. A szer-

¹³ Ezeknek a köteteknek szerkesztésében részt vett a kolozsvári szerkesztőségből Dávid Gyula, Mikó Imre, Páskándi Géza, Bukarestből V. András János mellett Szilágyi N. Sándor és Molnár Gusztáv.

¹⁴ Az 1970. december 5-én kelt terjedelmes (10 gépelt oldalt kitevő) beszámoló levél a Kriterion irattárában, a Szabédi Házban. A Novák Csaba Zoltán tanulmányához csatolt „problémakatalógus” szerint az 1968-as találkozón „...azt is javasolták, hogy az Akadémiai Kiadó keretén belül hozzanak létre egy részleget a kisebbségek számára is” (i. h. 257), erre vonatkozólag azonban csak az a feladat fogalmazódott meg, hogy „a tudományos jellegű munkák esetében a kérdést tovább elemzik, és majd ennek alapján javaslatokat fogalmaznak meg”. (Uo.) 1970-re azonban már kiderült, hogy az Akadémiai Kiadó mereven elzárkózik magyar nyelvű tudományos művek kiadásától, így a pártvezetés felé is megfelelő indok volt arra, hogy a Kriterion a kész és készülőben lévő magyar nyelvű tudományos műveket számba vette.

¹⁵ Az említett 1970-es tervben szereplő Horváth István-kötetet, a *Magyarórdi toronyalját* valóban ők adták ki, de a bejegyzéseim szerint a Daciához irányított másik kötet: Kós Károly néprajzi tanulmányainak kötete végül mégis a Kriterionnál jelent meg 1972-ben. Most a következő kötetek állnak készen: Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Kászoni székely népművészet*, Kós Károly – Nagy Jenő – Szentimrei Judit – Starmüller Géza: *A Szilágysági Tövishát magyar népművészete*, Faragó József – Nagy Jenő – Vámszer Géza: *A kalotaszegi népviselet*, Kós Károly – Halay Hajnal – Nagy Jenő – Starmüller Géza: *Torokó népművészete*, Kós Károly – Nagy Jenő – Szentimrei Judit: *Moldvai csángó népművészet*. Mint tudjuk, az egyes gyűjtőmunkálatok résztvevői közül nem mindenki szerepelt később szerzőként a megjelent kötetekben.

kesztői véglegesítésükön még volna munka, de egy kiadó távlati tervében (évente egy kötet erejéig) nyugodtan beiktathatók volnának.”

Így került ez a tárgyi néprajzi sorozat is a Kriterionhoz, s jelentek meg a felsorolt kötetek (a felsorolás sorrendjében – a torockói kötet kivételével) 1972-ben (3320 példányban), 1974-ben (5800 példányban), 1977-ben (16 400 példányban), 1981-ben (42 000 példányban).

A növekvő példányszámok azt is jelzik, hogy a kiadói kezdeményezésnek és a szerzői munkaközösségek áldozatos munkájának megvolt a viszszejelzése az olvasók körében. De ezzel párhuzamosan a belügyi szervek idegessége is nőtt. A Domokos Géza megfigyelési dossziéjában több jelentés részletezi a Kriterion néprajzi-népköltési kiadványainak kiemelkedő visszhangját.¹⁶

A Hatalom azonban ez esetben is a saját csapdájába esett, mert a romániai magyar könyvkiadásban (elsősorban a Kriterion nevéhez fűződve) olyan eredmények születtek, amelyeket a Nyugatra irányuló propagandájában, a már akkor, az 1970-es években körvonalazódó homogenizációs politika leplezésére igen jól kihasználta.¹⁷ Igaz, csapdahelyzetben volt a kiadó is (a szerzőkkel együtt), hiszen ezek a könyvek, szándékuktól függetlenül, menlevél gyanánt szolgáltak a Ceausescu-rendszer nemzetiségpolitikája felé.

Az utókornak kell eldöntenie, hol mutatkozott a nagyobb veszteség ebben a csapdahelyzetben.

¹⁶ A Securitate a megjelenő könyvek további sorsát is figyelemmel kísérte. Domokos Géza megfigyelési dossziéjában több jelentés szól néprajzi és folklórkiadványok vidéki bemutatásáról. Ilyen az 1976. februári Kovászna megyei bemutatókat lereagáló jelentés, amikor Faragó Józseffel a *Vadrózsák* nagy sikerű bemutatói zajlottak Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen. (CNSAS id. dosszié 15–16. lap). A hetvenes évek végétől e kiadványokkal kapcsolatban egyre súlyosabb minősítések kerültek a jelentésekbe: Egy 1982. október 13-án kelt feljegyzés (Notá) „nacionalista-irredenta megnyilvánulások a kultúra terén” címmel kommentálja azt, hogy a kiadó tervében szerepel a *Moldvai csángó népművészet* c. kötet, hozzáfűzve: a kiadó „...megpróbálja demonstrálni ennek a népességnek a régiségét vagyis a magyar elem elsőbbségét Erdélyben és a moldvai csángók magyar származását” (id. dosszié II. kötet 137–139. lap).

¹⁷ Más jelentések arról számoltak be, milyen elismeréssel fogadta a nyugati szakmai világ a Kriterionnak ezeket a könyveit. Így az az angol professzor (David D. Buchan), akinek egy 1977. február 1-jén kelt jelentés szerint megmutatták a Kriterionnál megjelent magyar, német, szerb, ukrán és jiddis folklórköteteket, amelyek Románia nagyvonalú nemzetiségi politikáját is tanúsították. (Domokos Géza megfigyelési dossziéja a CNSAS levéltárában. I. h. 51. lap) Később a török-tatár folklórkiadványok előkészületei is a Securitate érdeklődésének sugarába kerülnek (1980. február 6-i jelentés. Uo. 260–264. lap).

A Hatalomnak minden esetre több mint tíz év kellett ahhoz, hogy felismerje: a nagyobb veszélyt azok a könyvek jelentik, amelyek az egyre nyíltabb homogenizációnak kitett nemzetiségeket, múltjuk és sajátos értékeik ismerete révén, megerősítik nemzeti hovatartozásuk tudatában. Ettől kezdve lett üldözötté minden, ami a saját múlttól, a saját értékekről szól.

A felismerés azonban későn jött: a második tíz év még az egyre drasztikusabb módszerek ellenére sem volt már elég a kitűzött célok megvalósításához. Ami pedig a néprajz- és folklórkutatás és -kiadás terén a Kriterion emblémája alatt történt, kellő alapot szolgáltatott a diktatúra összeomlását követő új időszak építő munkája számára.

Szakirodalom

BENKŐ Levente

2007 *Az őszinteség két napja. 1956. szeptember 29–30. Erdélyi magyar értelmiségiek 1956 őszén. Jegyzőkönyvek, cikkek, dokumentumok.* Sajtó alá rendezte és bevezető tanulmánnyal ellátta Benkő Levente. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár

DÁVID Gyula (főszerk.)

1981 *Romániai magyar irodalmi lexikon 1. (A–F)* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1994 *Romániai magyar irodalmi lexikon 3. (Kh–M)* Erdélyi Múzeum-Egyesület–Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár–Bukarest